

ΤΟ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΟ *κλαρί* ΚΑΙ Η ΑΠΟΒΟΛΗ ΤΟΥ *δ*
ΑΝΑΜΕΣΑ ΣΕ ΦΩΝΗΕΝΤΑ ΣΕ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΑ ΙΔΙΩΜΑΤΑ

Ἡ νεοελληνική λέξη *κλαρί* σημαίνει συνήθως στήν κοινή Νεοελληνική ὅ,τι καί οἱ ἀρχαῖες καί μεταγενέστερες ἑλληνικές λέξεις: *κλάδος*, *κλάδιον*, *κλαδίον*, *κλών*, *κλώνος*, *κλωνίον* ἢ οἱ νεοελληνικές *κλαδί*, *κλώρι = πλῆθ. *κλώνια*, *κλωνάρι* «κλάδος δένδρου ἢ θάμνου, κλαδίον»¹. Τή λέξη *κλαρί* τή βρίσκουμε συχνά στά δημοτικά μας τραγούδια, π.χ.

— *μόν' καρτερῶ τήν ἀνοιξη, τ' ὄμορφο καλοκαίρι*
*νά μπουμπουκιάση τὸ κλαρί, ν' ἀνθίση τὸ ροδάμι*²

— *κόφτε κλαριά καί στρώστε μου κλαριά νά με σκεπάστε*³.

Συνηθισμένη ἦταν παλαιότερα καί τώρα τελευταῖα, ἰδίως στά χρόνια τοῦ δευτέρου παγκοσμίου πολέμου, καί ἡ φράση: *βγήκε στό κλαρί* (= ἔγινε ληστής ἢ ἀντάρτης)⁴ (σήμερα μεταφορικά γιά νέο ἢ νέα πού συνήθως παραστρατεῖ κλπ.). Σέ πολλά μέρη ἡ λ. *κλαρί* ἔχει καί τή σημασία ἀπλῶς: δέντρο. Τή σημασία αὐτή τή βρίσκουμε π.χ. στήν Ἡπειρο: «*ἰκεῖ κουντά π' φαίνιτι ἰκεῖνου τοῦ κλαρί, ἔχ' μιὰ βρούσ' — τᾶ κλαριά πρασίν'σαν*»⁵. Πβ. καί τὸ γνωστὸ δημοτικὸ τραγούδι:

— *Γιὰ δὲς καιρὸ πὸν διάλεξε ὁ χάρος νά με πάρη*
τώρα π' ἀνθίζουν τὰ κλαριά...⁶

Ἐποκοριστικὸ τοῦ *κλαρί* εἶναι ὁ τύπος *κλαράκι*, τὸ⁷, πού τὸν συναντοῦμε ἐπίσης στά δημοτικά μας τραγούδια:

1. Βλ. τίς λέξεις κυρίως στά Λεξικά: Liddell-Scott-Jones-McKenzie, Greek-English Lexicon (=LSJ) καί Supplementum καί Δ. Δημητράκου, Μέγα Λεξικὸν ὅλης τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης, Ἀθῆναι 1958, στή λέξη *κλαρί*.

2. Ν. Πολίτου, Ἐκλογαὶ ἀπὸ τὰ τραγούδια τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, Ἀθῆναι 1969, σ. 69 (62, 3-4).

3. Στὸ ἴδιο, σ. 48 (30,6), πβλ. καί σ. 47 (35,2), σ. 44 (24,3: *κοιμῶνται τὰ δασιά κλαριά*), σ. 53 (46,1) κά.

4. Δ. Δημητράκου, Μέγα Λεξικόν, ἔ.ἀ., στή λ. *κλαρί* (2).

5. Εὐ. Μπόγκα, Τὰ γλωσσικὰ ἰδιώματα τῆς Ἡπείρου, Ἰωάννινα 1964. τόμος Α', σ. 175. Πβλ. καί Λαογραφία 7 (1923) 476 «*ὄπ' βοῆκαν κλαρί (δέντρον, πουρνάρ', φιλικ')*» (Εὐρυτανία).

6. Δ. Δημητράκου, Μέγα Λεξικόν, ἔ.ἀ., στή λ. *κλαρί* (2).

7. Δ. Δημητράκου, Μέγα Λεξικόν, ἔ.ἀ., στή λ. *κλαράκι*.

— θέλω νά πάρω ἀνήφορο, νά πάρω ἀνηφοράκι
νὰ βρω κλαράκι φουντωτό καί ριζικό λιθάρι¹

Ἦς μεγεθυντικός τύπος, ὅχι καί τόσο συνηθισμένος στήν κοινή Νεοελληνική εἶναι ὁ τύπος κλάρα, ἦ².

Στή μελέτη αὐτή θά προσπαθήσω νά ὑποστηρίξω μέ περισσότερα καί πειστικότερα στοιχεῖα τήν ἐτυμολογία τῆς λέξεως κλαρί πού ὑποπεύθησαν ἤδη ἄλλοι ἐρευνῆται, ἀλλά πού δέν τήν αἰτιολόγησαν ἱκανοποιητικά, καθῶς καί τήν ἀποψη, πού διατύπωσαν ἐπίσης παλαιότεροι ἐπιστήμονες, ὅτι ἡ νεοελληνική λέξη ἀνάγεται στους τύπους: κλάρας, κλαρία, κλάριοι καί κλαρίον τοῦ Ἑσυχίου³.

Συγκεκριμένα οἱ γλῶσσες τοῦ Ἑσυχίου πού πρέπει νά σχετισθοῦν μέ τή νεοελληνική λέξη κλαρί εἶναι⁴:

1. κλαρία· κληρία ἢ κλήματα ἀμπελόφυλλα, ἢ χωρίων κλήροι

Ἄπως θά δοῦμε, πολὺ σωστά νομίζω ὁ Α. Παπαδόπουλος⁵ ὑποθέτει ἐδῶ σύμπτυξη δύο λημμάτων: α) κλαρία· κληρία ἢ χωρίων κλήροι καί β) κλαρία· κλήματα ἀμπελόφυλλα⁶. Τὸ δεύτερο λῆμμα πιστεύει ὅτι εἶναι προσθήκη κατὰ τὴ μεσαιωνικὴ ἐποχῇ⁷, ὁπότε ὡς μεσαιωνικὴ προσθήκη πρέπει νά θεωρηθοῦν καί τὰ ὑπόλοιπα, ὅπως ἐπίσης θά δοῦμε, χωρία τοῦ Ἑσυχίου πού σχετίζονται μέ τή νεοελληνικὴ λέξη κλαρί.

2. κλάρας· φοίνιξ, τὸ δένδρον

3. κλάριον· ἀμπελόφυτον· καί ἐπίθετον τοῦ Ἀπόλλωνος

Καί ἐδῶ ἐπίσης ἔχουμε, νομίζω, σύμπτυξη δύο λημμάτων⁸: α) Κλάριον·

1. Ν. Πολίτου, Ἑκλογαί, ἔ.ἀ., σ. 69 (61, Γ' 1).

2. Δ. Δημητράκου, Μέγα Λεξικόν, ἔ.ἀ., στή λ. κλάρα, ὅπου ἀναφέρονται καί οἱ πολὺ γνωστὲς παλαιότερα ἐκφράσεις: τοὺς πῆρε μέ τὴν κλάρα (= τοὺς ἔτρεψε σὲ φυγή) καί: ποῦ τὴν πᾶς τὴν κλάρα (= τίνος τὰ λέγεις αὐτά), γιὰ τὴν ὁποία βλ. καί Γ. Π. Ἀναγνωστοπούλου, Συλλογὴ παροιμιῶν τοῦ Ζαγορίου, Λαογραφία 2 (1910-11) 317. Πβ. καί τὴν ἐκφραση: ἄς τὴν κλάρα (= ἄς τα αὐτά) πού ἦταν ἐπίσης γνωστὴ παλαιότερα καί πού ἀναφέρεται καί ὡς: ἄσ' τὴ γλάρα (= μὴν κάνης τὸν κουτὸ) (βλ. Δ. Δημητράκου, Μέγα Λεξικόν, ἔ.ἀ., στή λ. γλάρα).

3. Ν. Π. Ἀνδριώτη, Ἑτυμολογικὸ Λεξικὸ τῆς Κοινῆς Νεοελληνικῆς, Θεσσαλονίκη 1967, στή λ. κλαρί.

4. Βλ. τὴν ἔκδοση τοῦ K. Latte, Hesychii Alexandrini Lexicon, I, II Hauniae 1966.

5. Α. Παπαδοπούλου, Περὶ τῆς λέξεως κλαρί, Ἀθηνᾶ 46 (1935) 256, Λεξικογραφικὸν Δελτίον 5 (1950-55) 135.

6. Ὁ Στ. Δραγούμης (βλ. παρακάτω σ. 188 σημ. 1) διορθώνει: ἀμπελόφυτα σύμφωνα μέ τὸ ἐπόμενον λῆμμα τοῦ Ἑσυχίου: κλάριον· ἀμπελόφυτον.

7. Α. Παπαδοπούλου, ἔ.ἀ. Πβ. καί τὸ Λεξικὸ τοῦ Σουίδα στή λ. κλάδεσι.

8. Βλ. Ἀ. Ι. Θαβώρη, Τὰ ἐκφραστικὰ μέσα προσδιορισμοῦ τοῦ χρόνου τοῦ ἡμερονοκτίου στήν ἀρχαία, μεσαιωνικὴ καί νέα Ἑλληνικὴ, Θεσσαλονίκη 1969, σ. 76, σημ. 2.

[καί] ἐπιθετον τοῦ Ἀπόλλωνος (= αἰτ. ἐν. τὸν Κλάριον, ὄνομαστ. Κλάριος. Γιὰ τὴ λέξη βλ. τὸ χωριστὸ λῆμμα στὸ LSJ, «Κλάριος of Κλάρος. epith. of Apollo». Πβλ. «Κλάρος, πλησίον Κολοφῶνος, ἱερὰ τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ χρηστήριον τοῦ θεοῦ»¹) καὶ β) κλάριον ἄμπελόφυτον. Τὸ δεῦτερο αὐτὸ λῆμμα (πβ. τὸν τύπο τοῦ πληθ. κλαρία, πού εἶδαμε παραπάνω) πρέπει νὰ εἶναι ἐπίσης προσθήκη κατὰ τὴ μεσαιωνικὴ ἐποχὴ.

4. κλάριοι κλάδοι

Κι αὐτὸ κατὰ τὴ γνώμη μου πρέπει, ὅπως θὰ δοῦμε, νὰ διορθωθῇ.

Γραπτὴ μαρτυρία τῆς λέξεως μετὰ τὸν Ἡσύχιο ἔχουμε ὅσο ξέρω : 1) σ' ἓνα ποίημα τοῦ Λεονάρδου Φορτίου (1531) : ἓναν πάτον μ' ὀρδινία / Ἄλλον δὲ μετὰ κλαρία, πού ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν Ducange² στὴ λ. πάτος, 2) στὸ Χρονικὸ τοῦ Γαλαξειδίου, δημοτικὸ ἱστορῆμα τοῦ 1703³ καὶ 3) στὸ Λεξικὸ τοῦ Somavera : κλαρί streppola⁴. Ἀκολουθοῦν ὕστερα τὰ νεώτερα Λεξικά, κυρίως τὰ πολὺ νεώτερα. Ἡ λέξη κλαρί λείπει π.χ. ἀπὸ τὰ γνωστὰ Λεξικά, ὅπως τὸ Λεξικὸν τοῦ Βαρίνου (1801), τοῦ Σκ. Βυζαντίου, Λεξικὸν τῆς καθ' ἡμᾶς ἐλληνικῆς διαλέκτου (1835, 1847, 1874), ὑπάρχει ὅμως στὸ Λεξικὸ τοῦ Ἰ. Π. Παναγιωτίδου, Λεξικὸν Ἑλληνοτουρκικόν, Κωνσταντινούπολις 1897 στὴ λ. κλαρί, καὶ ἴσως καὶ ἄλλοῦ.

Πρῶτος ὁ Γ. Χατζιδάκης συσχέτισε τὸ νεοελληνικὸ κλαρί μὲ τὶς γλῶσσες τοῦ Ἡσυχίου : κλάρας· φοίνιξ, τὸ δένδρον καὶ κλάριοι κλάδοι, γράφοντας ξερά : «τὸ κλαρί (κλαρίον), Ἡσυχ. κλάρας· φοίνιξ καὶ κλάριος· κλάδοι»⁵. Ἐπειδὴ ὅμως ἀπὸ τὸ κλάριο θὰ εἴχαμε στὸ οὐδέτερο τύπο : κλάριον (πβ. ἀρχ. ὁ κλάδος - μεταγεν. ὑποκορ. κλάδιον (= LSJ) καὶ κλαδίον «little κλάδος», Sophocles), πολὺ σωστὰ ἔγραψε ἀργότερα⁶ ὅτι τὸ κλαρί, ὅπως καὶ τὸ κλαδί, τονίστηκαν ἀναλογικὰ στὴ λήγουσα κατὰ τὸ δენტρί πού πράγματι παραδίδεται ὡς μεταγεν. (2. αἰ. π.Χ.) δενδρίον, (βλ. LSJ).

1. Βλ. Λεξικὸν Βαρίνου, Ἐνετίησιν 1801, στὴ λ. Κλάρος.

2. Ducange, Glossarium ad scriptores mediae et infimae graecitatis, Gratz 1958. Βλ. καὶ Ἐ. Legrand, Bibliographie Hellénique, XVe-XVIe s., Παρίσι 1885, τ. I, 207-209 (= Λεονάρδος Φόρτιος).

3. Χρονικὸ τοῦ Γαλαξειδίου, Δημοτικὸ ἱστορῆμα τοῦ 1703 γραμμένο κλπ., ἔκδ. Γ. Βαλέτα, Ἀθήνα 1944, σ. 115, (Πβ. ἔκδ. Κ. Σάθα, σ. 201) : με λόγους καὶ κλαρία (= δέντρα).

4. Θεσαυρὸς τῆς Ρωμαϊκῆς καὶ τῆς Φραγκικῆς γλώσσας, ἦγουν κλπ. ...ἀπὸ τὸν Ἀλέξιον Σομαβέριον, Παρίτζι 1709, στὴ λ. κλαρί.

5. G. Hatzidakis, Zur Geschichte des Mittel- und Neugriechischen, Kuhn's Zeitschrift 31 (1892) 116 : «..τὸ κλαρί (cf. Hesych κλάρας : φοίνιξ, τὸ δένδρον und κλάριοι : κλάδοι)», Γ. Χατζιδάκη, Μεσαιωνικὰ καὶ Νέα Ἑλληνικά, τόμος Α', Ἀθήνη 1905, σ. 394 : «τὸ κλαρί (κλαρίον, Ἡσύχ. κλάρας· φοίνιξ καὶ κλάριοι κλάδοι).

6. Στὸ ἴδιο (= MNE), τόμ. 2 (1907) 83.

Τὴν ἴδια συσχέτιση τοῦ νεοελληνικοῦ κλαρί μετὰ τὴν λέξιν κλαρία, κλάριον καὶ κλάριοι τοῦ Ἑσυχίου ἔκαμε ἀργότερα καὶ ὁ Στ. Δραγούμης¹. Ἀκολουθεῖ ὁ ἄ. Παπαδόπουλος, ὁ ὁποῖος προσπάθησε ἔχι μόνον νὰ συσχέτιση τὸ νεοελλ. κλαρί μετὰ τὸ κλαρία τοῦ Ἑσυχίου (κλαρία... κλήματα ἀμπελόφυλλα...), ἀλλὰ καὶ νὰ τὸ χαρακτηρίσῃ, ὅπως εἶπαμε, μεσαιωνικὴ προσθήκη, καὶ τὸ κυριότερο, νὰ τὸ ἐτυμολογήσῃ ἀπὸ τὸ κλαδία (ὑποκορ. τοῦ ἀρχ. κλάδος) μετὰ τροπὴν τοῦ δ σὲ ρ. Ἡ τροπὴ αὕτη, λέγει, εἶναι φαινόμενον μεσαιωνικόν², πὺ παρατηρεῖται στὸ ἰδίωμα τῆς Σίλλης τῆς Καππαδοκίας, ὅπου π.χ. τὸ βόδι λέγεται βόρ', ὁ δάσκαλος ράσκαρης, τὸ εἶδα εἶρα κλπ. Καὶ συνεχίζει ὁ Παπαδόπουλος: «Λοιπὸν τὸ κλαδίον θὰ ἐλέγετο αὐτόθι ἐξάπαντος κλαρίον, τὸν τύπον δὲ τοῦτον εἰκάζω ὅτι μετέφεραν ἄποικοι Καππαδοκαί εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπου κατὰ μικρὸν ἐπεκράτησε ὡς παράλληλος τύπος τοῦ κλαδί»³. Τὴν ἀποψη αὕτη ὅτι στὸ κλαρί ἔχουμε τροπὴν τοῦ δ σὲ ρ τὴ διατύπωσε ἀργότερα καὶ ὁ Γ. Ψυχάρης γράφοντας: «...ὅπως τὸ λ μετὰ τὸ δ..., ἔτσι καὶ τὸ ρ συγγενεῖ μετὰ τὸ δ, ἀπ' ὅπου τὸ κλαρί (κλαδί, κλάδος), ντόπιο πὺ καταντᾶ κοινόν»⁴. Μετὰ τὸν ἴδιον τρόπο ἐπίσης ἐρμηνεύει καὶ ὁ G. Rohlfs τὸν τύπον *klaro* τοῦ ἐλληνικοῦ ἰδιώματος τοῦ Otranto τῆς Κάτω Ἰταλίας. Ὁ Rohlfs γράφει: «Wandel von δ zur r zeigt otr. *klaro* 'Zweig' κλάδος (vgl. ngr. κλαρί neben κλαδί)»⁵.

Τὴν ἐρμηνείαν τοῦ ἄ. Παπαδόπουλου ἀπορρίπτει ὁ Ε. Σκουβαράς γράφοντας τὰ ἐξῆς: «Ἄν καὶ φωνητικὰ ἡ ἐτυμολογία εἶναι ἀπόλυτα σωστή, ὡστόσο δὲν μποροῦμε νὰ παραδεχτοῦμε τὴ γνώμη τοῦ Παπαδόπουλου. Εἶναι πολὺ τραυηγμένο καὶ ἀπίθανον, ἄποικοι τῆς Καππαδοκίας νὰ ἔφεραν στὴν Πόλιν τὴν ἰδιότυπην προφορὰν τοῦ δ καὶ ἀπὸ κεῖ ν' ἀπλώθηκε σ' ὅλην τὴν ἄλλην Ἑλλάδα, μιὰ καὶ ἡ λέξις εἶναι πανελληνία». Ἐπειτα προτείνει μιὰ ἄλλην ἐρμηνείαν, ἡ ὁποία εἶναι ἡ ἐξῆς: «Ἀπὸ τὸ ἀρχαῖον οὖσ. κλάδος, μετὰ τὴν ὑποκοριστικὴν κατάληξιν -άριον θὰ ἔχουμε κανονικὰ κλαδάριον. Μετὰ ἀποβολὴν τοῦ δ ἀνάμεσα σὲ δυὸ φωνήεντα (Πβ. ἀερφός ἀδερφός, γάαρος γάδαρος κ.ἄ.) *κλαάριον - *κλάριον (μετὰ συγχώνεψιν α+α = α)

1. Στ. Ν. Δραγούμης, Εἰς Ἑσυχίου λέξεις, Ἀθηνᾶ 31 (1919) 87.

2. ἄ. Παπαδόπουλος, Περὶ τῆς λέξεως κλαρί, Ἀθηνᾶ 46 (1935) 256.

3. Στὸ ἴδιον, σ. 256. Ὁ Παπαδόπουλος δὲν θίγει τὸ θέμα τοῦ ἀναλογικοῦ τονισμοῦ τοῦ κλαδίον, ἀπὸ ἀρχ. κλάδιον (βλ. τὴ λ. στὸ LSJ). Ἦδη ὁ Γ. Χατζιδάκης δέχτηκε, ὅπως εἶδαμε, ὅτι τὰ κλαδί καὶ κλαρί τονίστηκαν κατὰ τὸ δεικνύει (MNE 2 1907, σ. 82) (= μεταγν. ὑποκορ. δεικνύειον, βλ. LSJ).

4. Γ. Ψυχάρης, Μεγάλῃ Ῥωμαϊκῇ Ἐπιστημονικῇ Γραμματικῇ, τόμος 3, Ἀθῆναι - Παρίσι 1937, σ. 375.

5. G. Rohlfs, Historische Grammatik der unteritalienischen Gräzität, München 1950, σ. 51.

καὶ τέλος κλαρί κατὰ τὸ συνώνυμό του κλωνί καὶ τὸ κοντινὸ του δεντρί»¹.

Νομίζω ὅτι ὁ Σκουβαράς ἐτυμολόγησε σωστά. Δὲν ἦταν ὅμως εἰδικὸς γλωσσολόγος καὶ ἦταν φυσικὸ νὰ μὴ μπορέσῃ νὰ ὑποστηρίξῃ ἀρετὰ ἱκανοποιητικὰ τὴν ἐτυμολογία του. Τὰ κενὰ ποῦ ἄφησε χωρὶς νὰ τὰ δικαιολογήσῃ εἶναι τὰ ἑξῆς:

1. Ἀναφέρει τὴν ὑποκοριστικὴ λ. κλαδάριον. Τέτοια λέξις ὅμως, ὅσο ξέρω, δὲν μαρτυρεῖται σὲ κανένα Λεξικό, ἀλλὰ καὶ ὁ ἴδιος δὲν παραπέμπει πουθενά. Πρέπει ἐπομένως ἡ λέξις νὰ γραφῆ μὲ ἀστερίσκο: *κλαδάριον (στὴ νέα Ἑλληνικὴ φυσικὰ θὰ εἴχαμε τὸν τύπο *κλαδάρι).

2. Ἀναφέρει τὸ φαινόμενο τῆς ἀποβολῆς τοῦ δ ἀνάμεσα σὲ φωνήεντα, χωρὶς νὰ παραπέμπῃ πουθενά, ὡσὰν τὸ φαινόμενο νὰ ἦταν πανελλήνιο, ἐνῶ δὲν εἶναι, καὶ

3. Ἀφίνει ἀσυσχέτιστο τὸ νεοελληνικὸ κλαρί μὲ τὶς ἀντίστοιχες γλώσσες τοῦ Ἑσυχίου καὶ μὲ τὸ φαινόμενο τῆς ἀποβολῆς τοῦ μεσοφωνηεντικοῦ δ, τὸ ὁποῖο χρησιμοποιοεῖ γιὰ τὴν ἐτυμολογία του.

Ἄς δοῦμε λοιπὸν τὴν κάθε μιὰ ἀπὸ τὶς τρεῖς αὐτὲς περιπτώσεις χωριστά:

1. Ὅτι ἀπὸ τὴν ἀρχαία λέξις κλάδος (καὶ κλάδιον - κλαδίον) μποροῦσε νὰ σχηματιστῆ ὑποκοριστικὸς τύπος *κλαδάριον δὲν ὑπάρχει νομίζω καμιὰ ἀμφιβολία. Γιὰ νὰ ὑποστηρίξῃ τὸν σχηματισμὸ αὐτὸν ὁ Σκουβαράς ἀναφέρει τὴν ὑπαρξὴ τῆς νεοελληνικῆς ἰδιωματικῆς λέξεως κλαδαριά (= σωρὸς ἀπὸ κλαδιά, ποῦ ἀποθηκεύεται γιὰ νὰ χρησιμοποιηθῆ ὡς τροφή τῶν αἰγοπροβάτων τὸν χειμῶνα) στὴν Ἡπειρο². Ἐνας τέτοιος ὅμως σχηματισμὸς, δηλαδὴ παρχυωγὴ τῆς λέξεως κλαδαριά ἀπὸ τὸν ὑποκοριστικὸν τύπον *κλαδάριον, ὅπως πιστεῦει ὁ Σκουβαράς, δὲν μπορεῖ νὰ δικαιολογηθῆ. Ἀπὸ τὶς ἀρχαῖες (καὶ μεταγεν. ἢ μεσαιωνικὲς) π.χ. λέξεις, ὅπως κλωνάριον, ξυλάριον, φυλλάριον, χορτάριον (γιὰ νὰ ἀναφέρω μόνον ὅμοιες μὲ τὸ *κλαδάριον σημασιολογικὰ λέξεις σὲ -άριον) δὲν σχηματίστηκαν ἀντίστοιχες *κλωναριά, *φυλλαριά, *χορταριά. Ἡ λ. κλαδα-

1. Ε. Σκουβαράς, Ἰγνηλατώντας τὶς λέξεις, σειρά δευτέρα, Βόλος 1957, σ. 31. Στὸ σύντομο ἄρθρο τοῦ ὁ Σκουβαράς ἀναφέρει δύο φορές τὸν ἀναλογικὸν τονισμὸ τῆς λ. κλαρί, στὴν ἀρχὴ ὡς γνώμη τοῦ Γ. Χατζιδάκη (κατὰ τὰ κλαδι-δεντρί) καὶ στὸ τέλος ὡς γνώμη δική του (κατὰ τὸ συνώνυμό του κλωνί καὶ τὸ κοντινὸ του δεντρί).

2. Στὸ ἴδιο, σ. 31, σημ. 5. Ὁ Σκουβαράς παραπέμπει στὴν Ἡπειρωτικὴ Ἑστία 1 (1952) 200. Βλ. καὶ Χ. Ρεμπέλη, Κονιτσιώτικα, Ἀθήνα 1953, σ. 307. Πβ. τώρα καὶ Ε. Μπόγκα, Τὰ γλωσσικὰ ἰδιώματα τῆς Ἡπείρου, ἔ.α., σ. 179 καὶ Μ. Ι. Παπαϊωάννου, Τὸ γλωσσάριον τῶν Γρεβενῶν, Θεσσαλονίκη 1976, σ. 51. Πβ. ἐπίσης καὶ Ν. Σφενδόνη, Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον 1951, σ. 126 (γνωστὴ δηλ. ἡ λ. καὶ στὴ Δυτικὴ Μακεδονία).

ριὰ σχηματίστηκε κατ' εὐθεΐαν ἀπ' τῆ λ. κλάδος (ἢ κλάδιον, κλαδίον-κλαδί) μὲ τὴν κατάληξη -αριὰ (ἄσχετα ἂν αὐτὴ ἢ κατάληξη σχηματίστηκε ἀπὸ οὐσ. σὲ -ἄρι καὶ τὴν κατάληξη -ιά, μεσν. -έα, π.χ. φεγγάρι - φεγγαριὰ)¹, ὅπως καὶ οἱ λέξεις: ἀλαταριά, ζυγαριά, κλειδαριά², κληματαριά, λαιμαριά, λυγαριά (μεσν. λυγαρέα)³, σκωταριά κ.ἄ. πού σχηματίστηκαν κατ' εὐθεΐαν ἀπὸ τὶς λέξεις ἀλάτι, ζυγός, κλειδί, κλήμα, λαιμός, λόγος (πβ. λυγ-έα, -ιά), σκώτι καὶ τὴν κατάληξη -αριὰ καὶ ὄχι ἀπὸ τὶς ἀνυπαρκτες *ἀλατάριον, *ζυγάριον, *κλειδάριον, *κληματάριον, *λαιμάριον, *λυγάριον, *σκωτάριον.

Πρέπει λοιπὸν νὰ βροῦμε ἄλλα ἀποδεικτικὰ στοιχεῖα γιὰ νὰ ὑποστηρίξουμε τὸν σχηματισμὸ τοῦ ὑποκοριστικοῦ τύπου *κλαδάριον.

Τὰ στοιχεῖα αὐτά, κατὰ τὴ γνώμη μου, εἶναι τὰ ἑξῆς:

Στὸ Λεξικὸ τοῦ Ducange διαπίστωσα τὴ μαρτυρία τῆς λέξεως κλαδαράκι: κ λ α δ α ρ ά κ ι· dumetum, θαμνός (sic), βάτος⁴. "Ὅσο κι ἂν ἡ λέξη αὐτὴ, ὡς ὑποκοριστικὸ τοῦ κλαδί, δὲν χρησιμοποιεῖται πιά, ὅσο ξέρω σήμερα, τουλάχιστο στὴν Κοινὴ Νεοελληνικὴ, ὅμως ὁ σχηματισμὸς τῆς ἀπὸ τὸν τύπο *κλαδάριον πρέπει νὰ θεωρηθῆ σχεδὸν βέβαιος. Καὶ οἱ λόγοι εἶναι οἱ ἑξῆς. Ὁ σχηματισμὸς αὐτὸς ἐντάσσεται σὲ ὀλόκληρο τὸ σύστημα τοῦ σχηματισμοῦ ὑποκοριστικῶν σὲ -αράκι στὴ μεσαιωνικὴ καὶ νέα Ἑλληνικὴ ἀπὸ πρώην ὑποκοριστικὰ σὲ -ἄρι (μεσν. -ἄριν--ἄριον, ἀρχ. καὶ μεταγν. -ἄριον) πού μὲ τὴν πολυχρόνια χρῆση τοὺς ἔχασαν τὴν ὑποκοριστικὴ τους ιδιότητα.

Γιὰ τὸν σχηματισμὸ λοιπὸν τοῦ μεσαιωνικοῦ ὑποκοριστικοῦ κλαδαράκι ἀπὸ τὸν ἀμάρτυρο τύπο *κλαδάριον, δηλαδὴ ἀπὸ οὐσ. σὲ -ἄρι-ον συνηγοροῦν τὰ ἑξῆς:

α) τὸ γεγονὸς ὅτι τὰ περισσότερα σὲ -αράκι τῆς Κοινῆς Νεοελληνικῆς ἀντιστοιχοῦν σὲ οὐσιαστικὰ σὲ -ἄρι. Ἀπὸ τὰ 73 π.χ. ὑποκοριστικὰ σὲ -αράκι πού ἀναφέρονται στὸ ἀντίστροφο Λεξικὸ τῆς νέας Ἑλληνικῆς⁵ μόνο 14 δὲν ἀντιστοιχοῦν σὲ οὐσ. σὲ -ἄρι. Αὐτά εἶναι: βιβλιαράκι (βιβλιάριον), ἐρμαράκι (ἐρμάριον), καμαράκι (κάμαρα), κλαράκι (κλαρί), μαρμαράκι (μάρμαρο), μηλαράκι (μῆλο), μπακαλιαράκι (μπακαλιάρος), μπαράκι (μπάρ), ξυλαράκι (ξύλο), σαράκι (σαράκιον <σάραξ), τσιγαράκι (τσιγάρο),

1. Ν. Π. Ἄνδριώτη, Ἑτυμολογικὸ Λεξικὸ τῆς Κοινῆς Νεοελληνικῆς, Θεσσαλονίκη 1967, στὸ λῆμμα -αριά.

2. Στὸ ἴδιο, στὴ λ. κλειδαριά.

3. Βλ. τὴ λέξη στὸ LSJ.

4. Ducange, Glossarium ad scriptores mediae et infimae Graecitatis, ἔ.ἄ., στὴ λ. κλαδαράκι.

5. Γ. Ι. Κουρμούλη, Ἀντίστροφον Λεξικὸν τῆς νέας Ἑλληνικῆς, Ἀθῆναι 1967.

φαναράκι (φαντάρος), φυλλαράκι (φύλλο) καὶ χαράκι (χαράκιον < χάραξ). "Ὅλα τὰ ἄλλα ἀνάγονται σὲ οὐσ. σὲ -άρι, π.χ. ζευγαράκι (ζευγάρι), κουβαράκι (κουβάρι), λιθαράκι (λιθάρι), πιθαράκι (πιθάρι), φεγγαράκι (φεγγάρι) κλπ. Ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὶς 14 ἐξαιρέσεις τὰ οὐσιαστικά ἀπὸ τὰ ὁποῖα σχηματίστηκαν τὰ ὑποκοριστικά σὲ -αράκι εἶχαν ἤδη στὴν κατάληξη τὸ στοιχεῖο -αρ-, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ: μῆλο, ξύλο καὶ φύλλο, ἀπὸ τὰ ὁποῖα, ὅπως θὰ δοῦμε, τὰ δύο σχημάτισαν ἤδη τὸν τύπο σὲ -άριον (ξύλαριον, φυλλάριον), κανένα ὅμως δὲν ἀντιστοιχεῖ μὲ τοὺς τύπους: κλάδος (ἄρσεν. σὲ -ος), κλάδιον ἢ κλαδίον - κλαδί (τὸ κλαρί, ὅπως εἶπαμε, ἔχει τὸ στοιχεῖο -αρ-).

β) τὸ γεγονός ὅτι πολλὰ ὁμοιομορφολογικὰ μὲ τὴν ἀρχ. λ. κλάδος, δηλαδὴ δισύλλαβα, ἄρσενικά σὲ -ος, κυρίως συγκεκριμένα (ἀρχαῖα ἢ μεταγενέστερα) οὐσιαστικά, σχημάτισαν κατὰ τὴ μακραίωνη χρῆση τους ἀπὸ τὴν ἀρχαία ἐποχὴ, ὑποκοριστικά μὲ διαφωρες καταλήξεις (-ισκος, -ιδιον, -αξ) καὶ κυρίως μὲ τὶς καταλήξεις -ιον, ὅπως ἡ κλάδιον καὶ κλαδίον καὶ -αριον, ἀνάμεσα σ' αὐτὲς καὶ ἡ σημασιολογικῶς συγγενῆς κλών - κλώνος. Χαρακτηριστικὸ μάλιστα εἶναι ὅτι ἀπὸ τὶς λέξεις αὐτὲς, ἄλλων μαρτυρεῖται ὑποκοριστικὸ μόνον σὲ -ιον, ἄλλων μόνον σὲ -άριον καὶ ἄλλων σὲ -ιον καὶ σὲ -αριον. Ὁ πίνακας πού ἀκολουθεῖ καταρτίστηκε ὕστερα ἀπὸ ἔρευνα πού ἐγίνε στὰ κυριότερα γνωστὰ Λεξικά καὶ κυρίως στὰ ἐξῆς:

i. Liddell - Scott - Jones - McKenzie, Greek - English Lexicon, ἔ.ἄ. (= LSJ) + Supplement.

ii. E. Sophocles, Greek Lexicon of the Roman and Byzantine periods, Cambridge 1887 (Sophocles).

iii. Ducange, Glossarium, ἔ.ἄ.

iv. Ν. Π. Ἀνδριώτη, Ἑτυμολογικὸ Λεξικὸ τῆς Κοινῆς Νεοελληνικῆς, ἔ.ἄ.

v. Ν. Ρ. Andriotis, Lexikon der Archaismen in neugriechischen Dialekten, Wien 1974.

Ὁ πίνακας εἶναι ὁ ἐξῆς:

βρόχος:	ἕψιμο μεσν. βρόχιον - νεοελλ. βρόχι
γόμος:	/ μεσν. γομάριον < γομάριον - νεοελλ. γομάρι
γόφος:	/ μεσν. γομφάριον, γομφάρον / μεσν. γομφάριον - νεοελλ. γομφάρι
γρόνθος:	/ μεσν. γρονθάριον
γρούλλος:	*γρουλλίον - νεοελλ. ιδιωμ. γρουλλί ¹ , βρουλλί ¹
δίσκος:	/ μεσν. δισκάριον
ῥλος:	/ μεταγν. ῥλάριον - νεοελλ. ιδιωμ. ῥλάρα (Κύπρος)
θρόνος:	μεσν. θρόνιον - νεοελλ. θρονί
θύμος:	μεταγν. θύμιον - νεοελλ. ιδιωμ. θύμι / νεοελλ. θυμάρι

1. Οἱ τύποι ὅπως βρουλλί, θρονί (πρόσθεσε καὶ καδί) ἴσως νὰ εἶναι νεώτεροι.

- ἴππος: / ἄρχ. ἱππάριον - νεοελλ. ἰδιωμ. ἀππάριν (Κύπρ.)
 κάδος: ἄρχ. κάδιον-μεταγν. κἀδιω¹ / (τὸ νεοελλ. κορδάρι ἀπὸ τὸ λατιν. caldarium)
 κῆπος: ἄρχ. κηπίον-νεοελλ. ἰδ. κηπί(ν) / μεταγν. κηπάριον-νεοελλ. ἰδ. κηπάρι-ο
 κλωβός: (μεσν.): ἄρχ. κλωνίον-νεοελλ. κλωνι καὶ κλώνια / μεσν. κλωνάριον-νεο-
 ελλ. κλωνάρι
 κόκκος: μεσν. κοκκίον, μεσν. καὶ νεοελλ. κοκκίν -νεοελλ. κοκκι / μεταγν. κοκ-
 κάριον -νεοελλ. κοκκάρι -ἰδιωμ. κουρκάρ² κᾶ.
 κόλπος: / μεσν. κολπάριον
 κόμβος: μεσν. κομβίον-νεοελλ. κουμπι / μεσν. κομβάριον-κουμβάριον²
 κόχλος: μεταγν. κοχλίον
 κρίκος: μεταγν. κρίκιον-νεοελλ. ἰδιωμ. κρικίν
 κύκλος: μεσν. κυκλίν (Sophocles) -νεοελλ. ἰδιωμ. κυκλι κᾶ.
 κύκνος: / μεταγν. κυκνάριον
 κώνος: μεσν. κωνίον-κώνιον-νεοελλ. ἰδιωμ. κωίν / μεταγν. κωνάριον -νεοελλ.
 ἰδ. κωνάρι
 λάκκος: μεταγν. λακκίον (τοπων.) -νεοελλ. ἰδιωμ. λακκίν (Κύπρος)
 λίθος: μεταγν. λίθιον -νεοελλ. λιθί (τοπων.) / ἄρχ. λιθάριον -νεοελλ. λιθάρι
 λόγος: / ἄρχ. λογάριον -μεσν. λογάριον, λογάρι -νεοελλ. λογάρι
 λόφος: μεσν. λόφιον -νεοελλ. λόγ. λοφίο (πβ. 'Ἠσύχ. λοφεῖον' κάλλαιον)
 λύχνος: μεταγν. λύχριον-λυχν(ε)ίον / μεταγν. λυχνάριον -νεοελλ. λυχνάρι
 μίτος: / μεσν. μιτάριον -νεοελλ. μιτάρι
 μόσχος: μεταγν. μοσχίον / μεταγν. μοσχάριον -νεοελλ. μοσχάρι
 οἶκος: ἄρχ. οἰκίον / ἄρχ. οἰκάριον
 οἶνος: / ἄρχ. οἰνάριον -μεσν. οἰνάριν -νεοελλ. ἰδιωμ. οἰνάριν
 ὄνος: / ἄρχ. ὄνάριον -νεοελλ. ἰδιωμ. ὄνάρι (Τσακωνιά)
 πάτος: / *πατάριον -νεοελλ. πατάρι
 πίθος: / μεταγν. πιθάριον -νεοελλ. πιθάρι
 πίλος: / μεταγν. πιλάριον
 πόκος: / μεταγν. ποκάριον -νεοελλ. ποκάρι
 πρῆνος: / μεσν. πρηνάριον -νεοελλ. πουρνάρι
 πύργος: μεταγν. πυργίον -νεοελλ. Πυργί (τοπων.)
 πῶλος: ἄρχ. πωλίον / μεταγν. πωλάριον -νεοελλ. πουλάρι
 σάκκος: ἄρχ. σακ(κ)ίον -νεοελλ. σακκι
 σῆτος: ἄρχ. σιτίον / μεταγν. σιτάριον -μεσν. σιτάριν³ -νεοελλ. σιτάρι
 σόγχος: (ζόχος)- *σογγίον μεσν. ζοχίον -νεοελλ. ζουχι
 σπίνος: (νεοελλ. σπίντζος) / νεοελλ. ἰδιωμ. σπιντζιάρ³ (Βελβεντό)
 στίχος: μεταγν. στίχιον / μεσν. στιχάριον, -ιν (Θεοφάνης 163,25)
 στῦλος: μεταγν. στυλίον / μεταγν. στυλάριον -νεοελλ. ἰδιωμ. στυλάριν κ.ᾶ.
 σχοῖνος: ἄρχ. σχοινίον -νεοελλ. σχοινι-σκοινι
 τάφος: μεσν. ταφίον -νεοελλ. ταφι
 τόμος: ἄρχ. τῶμιον / μεσν. τομάριον νεοελλ. τομάρι
 τόπος: μεταγν. τόπιον -μεσν. τοπίον -νεοελλ. τοπίο / μεσν. τοπάριον (τοπαράκι,
 Ducange)

1. Βλ. σ. 191, σημ.

2. Βλ. St. Psaltes, Grammatik der byzantinischen Chroniken, Göttin-
 gen 1913, σ. 278.

3. ξ.ᾶ., σ. 279 (= Θεοφάνη Συνεχ. 758, 22).

τόρμος: μεταγν. τορμίον

τόρνος: / *τορνάριον -νεοελλ. στορνάρι¹ (;)

τράγος: μεταγν. τραγίον ('Ἡσύχ. τραγεῖον' τραγίον) -νεοελλ. τραγι

τύλος: μεσν. τυλίον / μεταγν. τυλάριον

τύμβος: μεσν. τυμβίον

τύπος: / μεσν. τυπάριον -νεοελλ. ιδιωμ. τυπάρι

Ἐκ τῶν ὑποκοριστικῶν αὐτὰ ὅσα σὲ -άριον διατηρήθηκαν στὴν Κοινὴ Νεοελληνικὴ σὲ -άρι, καὶ ἰδίως τὰ *θυμάρι, κλωνάρι, λιθάρι, λυχνάρι, μοσχάρι, πιθάρι, πουλάρι, πουρνάρι, σιτάρι*, ἐπειδὴ στὸ μεταξὺ ἔχασαν, ὅπως εἴπαμε, τὴν ἀρχικὴ τους ὑποκοριστικὴ σημασία, ἐξ αἰτίας τῆς μακροχρόνιας χρήσεώς τους², σχημάτισαν ξανά ὑποκοριστικὰ σὲ -αράκι, μὲ τὴ νέα ὑποκοριστικὴ νεοελλ. κατάληξη -άκι, π.χ. *θυμαρ-άκι, κλωναρ-άκι πιθαρ-άκι* κλπ.

γ) τὸ γεγονός ὅτι ὀρισμένα διαφορετικῆς μορφολογίας, ὅμοια ὅμως σημασιολογικὰ μὲ τὴ λ. κλάδος οὐσιαστικὰ σὲ -αράκι (ὅπως τὸ *κλαδαράκι*) τῆς Κοινῆς Νεοελληνικῆς, π.χ. *ξυλαράκι* (κλάδος, ἀλλὰ ξύλον), *φυλλαράκι* (φύλλον), *χορταράκι* (χόρτον) ἔχουν ἐπίσης σχηματίσει παλαιότερα ὑποκοριστικὰ σὲ -άριον: μεταγν. *ξυλάριον*, μεταγν. *φυλλάριον*, μεταγν. *χορτάριον*, ἀπὸ τὰ ὅποια μόνον τὸ *χορτάριον* διατηρήθηκε στὴν Κοινὴ Νεοελληνικὴ. Ἐὰν ἐδῶ κατατάξουμε καὶ τὸ *κλωνάριον* (*κλωνάρι-κλωναράκι*), ὅχι ὡς ὑποκορ. τοῦ μεσν. *κλώνος*, ἀλλὰ τοῦ ἀρχ. *κλών*, τότε παρατηροῦμε πῶς τὰ δυὸ οὐσ. σὲ -άριον, -άρι, πού διατηροῦνται, παρουσιάζουν τύπους μορφολογικὰ ὅμοιους μὲ τὴ λ. κλάδος: *κλώνος* καὶ *χόρτος* (γιατὶ ἀρχαιότερος τύπος τοῦ μεταγν. *χόρτον* εἶναι ὁ τύπος *χόρτος*, ὁ (πβ. καὶ *χόρτιον* μεσν.).

* * *

Ἐπειτα ἀπὸ ὅλες αὐτὲς τὶς διαπιστώσεις νομίζω ὅτι ἀπὸ τὴ λ. κλάδος σχηματίστηκε κάποτε ὑποκοριστικὸ *κλαδάριον κανονικὰ. Κατὰ

1. Ἡ λ. *στορνάρι* κατὰ τὸν Ν. Π. Ἀνδριώτη, Ἐτυμολογικὸ Λεξικό, ἔ.ἀ., στὴ λ., προέρχεται ἀπὸ τὸ μεταγν. *στορύνη* (= εἶδος χειρουργικοῦ ἐργαλείου, μαχαιριοῦ). Νομίζω πῶς ἡ λέξη προέρχεται ἀπὸ τὸ ὑποκοριστικὸ: *τορνάριον, τοῦ ἀρχ. *τόρνος*, μὲ προσθήκη ἀρχικοῦ σ-: *στορνάριον > *στορνάριον* > *στορνάρι*. Γιὰ τὴν τροπὴ τοῦ ἄτονου ο σὲ ου πβ. *σόγχος* > *σογγίον* > *ζουχί*. Γιὰ τὴν προσθήκη τοῦ σ- βλ. Χρ. Γ. Παντελίδου, Προσθήκη καὶ ἀφαίρεσις σ πρὸ συμφώνου ἐν τῇ ἀρχαίᾳ μέσῃ καὶ νέᾳ Ἑλληνικῇ, *Byzantinisch-neugriechische Jahrbücher* 6 (1928) 401 κέξ., βλ. π.χ. σ. 407: ἀρχ. *κάνθαρος* [ἀρχ. *κανθάριον*] — νεοελλ. *σκαθάρι*.

2. Ὅπως εἶναι γνωστὸ ἡ ἀρχ. κατάληξη -αριον ἐνισχύθηκε τὸν Μεσαίωνα μὲ λατινικὰ δάνεια πού προέρχονταν ἀπὸ λέξεις μὲ τὴν κατάληξη -agius - οὐδ. -arium, οἱ ὁποῖες ἀποδίδονταν στὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα μὲ τὴν κατάληξη -αριον, δὲν εἶχαν ὅμως ὑποκοριστικὴ σημασία, κι ἴσως νὰ ἦταν κι αὐτὸς ἕνας λόγος νὰ χάσουν καὶ οἱ ἑλληνικὲς τὴν ὑποκοριστικὴ τους σημασία. Σχετικὰ βλ. καὶ S t. P s a l t e s, *Grammatik der byzantinischen Chroniken*, ἔ.ἀ., σ. 278-279.

τῆ γνώμη μου ἡ πιθανότητα τοῦ σχηματισμοῦ αὐτοῦ ἐνισχύεται κυρίως ἀπὸ τὸν ἀντίστοιχο σχηματισμὸ τῶν ὑποκοριστικῶν τύπων τῆς συνώνυμης μὲ τῆ λ. κλάδος ἀρχ. λέξεως ὁ κλών (πού κατὰ τὸ ὁ κλάδος σχημάτισε ἀναλογικὰ μεσν. τύπο ὁ κλώνος). "Ἐτσι ἔχουμε τὴν ἀντιστοιχία: κλάδιον- *κλώνιον = νεοελλ. τὰ κλώνια, κλαδίον — κλωνιον, κλωνάριον — *κλαδάριον, κλαδαράκι - κλωναράκι!. Ἡ ἀδικαιολόγητη ἐξαφάνιση τοῦ ἀμάρτυρου *κλαδάριον, πού δὲ σώθηκε σήμερα ὡς *κλαδάρι, καὶ τοῦ μαρτυρημένου κλαδαράκι μᾶς ὀδηγεῖ τώρα ἀσφαλῆστερα στὴν πεποίθηση πὼς κάτι συνέβη στοὺς δυὸ αὐτοὺς τύπους. Κι ἀκόμα ἡ πεποίθηση αὐτὴ ἐνισχύεται ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι ξαφνικὰ ἐμφανίζονται στὴν ἐλληνικὴ Γραμματεία οἱ νέοι τύποι: κλάριον καὶ κλαρίον κλπ. (Ἡσύχιος), οἱ ὅποιοι μὲ τὴν ἴδια σημασία τῶν τύπων τοῦ κλάδος ἐξελίχτηκαν στὸν νεοελληνικὸ τύπο κλαρι (κλαράκι κλπ.). Καὶ ἡ πεποίθηση αὐτὴ γίνεται πλέον βεβαιότητα μὲ τὴ διαπίστωση ὅτι ἀπὸ τοὺς τύπους *κλαδάριον καὶ κλαδαράκι ἂν ἀποσιωπηθῇ τὸ δ ἀνάμεσα στὰ φωνήεντα καὶ συναιρεθοῦν ὕστερα τὰ δύο α, μποροῦν νὰ προκύβουν μὲ μαθηματικὴ ἀκρίβεια οἱ τύποι τοῦ Ἡσυχίου καὶ τὸ νεοελλ. κλαρι (καὶ κλαράκι).

"Ἄς δοῦμε τώρα τὸ φαινόμενο τῆς ἀποσιωπήσεως τοῦ δ ἀνάμεσα σὲ φωνήεντα :

Ἐσκουβαράς ἀναφέρει τὸ φαινόμενο τῆς ἀποβολῆς δ ἀνάμεσα σὲ φωνήεντα μὲ τὰ παραδείγματα: ἀερός - ἀδερρός καὶ γάρος - γάδαρος² χωρὶς νὰ σημειώη ἂν τὸ φαινόμενο εἶναι πανελληνιο ἢ διαλεκτικὸ καὶ χωρὶς νὰ παραπέμπη πουθενά. Τὸ φαινόμενο ὡστόσο εἶναι πολὺ γνωστὸ ὡς διαλεκτικόν. Σὲ ἀντίθεση ὅμως μὲ τὸ φαινόμενο τῆς τροπῆς τοῦ δ σὲ ρ, τὸ ὅποιο παρουσιάζεται μόνο σὲ μιὰ μικρὴ περιοχὴ τῆς Καπποδοκίας, στὴ Σίλλη, τὸ φαινόμενο τῆς ἀποβολῆς δ ἀνάμεσα σὲ φωνήεντα παρουσιάζεται σήμερα σὲ μεγάλη κλίμακα σὲ πάρα πολλὰ νεοελληνικὰ ἰδιώματα. Τὰ κυριότερα ἰδιώματα εἶναι: τῆς Δωδεκανήσου, τῆς Κύπρου, τῆς Ἰακάριας καὶ πολλῶν ἄλλων νησιῶν τῶν Κυκλάδων, ὅπως Ἄνδρου, Μυκόνου, Σερύφου, Σίφνου, Νάξου, Κέας, τῆς Χίου (κυρίως τῆς δυτικῆς), τῆς Μάνης, τῆς Κάτω Ἰταλίας (Ἄπουλιας), τῆς Κύμης (Εὐβοίας) καὶ ἴσως καὶ

1. Χαρακτηριστικὴ εἶναι καὶ ἡ τύχη τῶν ὑποκοριστικῶν τύπων τῆς λ. τόπος. Τὸ μεταγν. τόπιον παρουσιάζεται στὸν Μεσαίωνα τοπίον καὶ σώζεται στὴ Νεοελλ. Κοινῇ μὲ τὴ σημασία: τοπίο = ὁμορφος τόπος, καὶ στὰ νεοελλ. ἰδιώματα: τοπίον = χωράφι (Καππαδοκία). Τὰ μεσν. τοπάριον καὶ τοπαράκι (βλ. πίνακα, σ. 192) ἐξαφανίστηκαν.

2. Ἐτσι μαζί καὶ τὰ δύο παραδείγματα τὰ ἀναφέρουν: K. Dieterich, Sprache und Volksüberlieferungen der südlichen Sporaden, Wien 1908, στήλη 78, Γ. Χατζιδάκης, MNE 2 (1907) 419.

ἄλλων περιοχῶν¹. Ἐπομένως τὸ φαινόμενο παρουσιάζεται σὲ μιὰ μεγάλη περιοχὴ τῆς Ἑλλάδος, ἀπ' ὅπου εἶναι πολὺ πιὸ πιθανότερο νὰ διαδοθῆ μιὰ διαλεκτικὴ λέξη και νὰ γίνῃ κοινή².

Ὁ Σκουβαράς ἀπορρίπτει, ὅπως εἶδαμε, ὡς γεγονὸς «τραυηγμένο και ἀπίθανο» τὴν ἐρμηνεία τοῦ Α. Παπαδόπουλου, ἀλλὰ και ὁ ἴδιος ἐτυμολογώντας τὴ λέξη ἐπίσης με διαλεκτικὸ φαινόμενο α) δὲν τὸ σημειώνει ὅτι εἶναι κι αὐτὸ διαλεκτικὸ και β) δὲν δικαιολογεῖ πῶς μιὰ ἐπίσης διαλεκτικὴ λέξη ἔγινε κοινὴ. Στὸ μεταξὺ γ) δὲν ἐξετάζει ἐπίσης και τὸ ζήτημα τῆς χρονολογήσεως τοῦ φαινομένου σὲ σχέση με τὴν παρουσία τοῦ «ἡσυχιανοῦ» κλαρίον ποῦ ἀναφέρει.

Ὡς τώρα γιὰ τὴ χρονολόγηση τοῦ φαινομένου τῆς ἀποβολῆς δ ἀνάμεσα σὲ φωνήεντα, καθὼς και τῆς ἀφαιρέσεώς του στὴν ἀρχὴ τῆς λέξεως πρὶν ἀπὸ φωνῆεν, δὲν ἔγινε ὅσο ξέρω καμιὰ προσπάθεια. Ὅλοι οἱ ἐρευνηταὶ τὸ ἀναφέρουν ὡς φαινόμενο νεοελληνικὸ και τὸ σημειώνουν μαζὶ με τὸ φαινόμενο τῆς ἀποβολῆς γ και β ἀνάμεσα σὲ φωνήεντα. Ἐνῶ ὅμως γιὰ τὴν ἀποβολὴ μεσοφωνηεντικῶν γ ξέρουμε ὅτι εἶναι φαινόμενο ποῦ παρουσιάζεται ἤδη στὴ μεταγενέστερη Ἑλληνική³, γιὰ τὴν ἀποβολὴ τοῦ β και δ δὲν ἔχουμε μαρτυρίες οὔτε καν ἀπὸ τὴ μεσαιωνικὴ ἐποχὴ⁴. Τὸ φαι-

1. Ἀπὸ τὴν πολὺ πλούσια βιβλιογραφία ἀναφέρω τὴν ἀκόλουθη: Σ. Μενάρδου, Περὶ τῆς διαλέκτου τῶν Κυπρίων, Ἀθηνᾶ 6 (1894) 150, K. Dieterich, Sprache und Volksüberlieferungen der südlichen Sporaden, ἔ.ἀ., στήλη 56, 57 και 78, X. Γ. Παυτελίδου, Φωνητικὴ τῶν νεοελληνικῶν ἰδιωμάτων Κύπρου, Δωδεκανήσου και Ἰκαρίας, Ἀθῆναι 1929, σ. 32, Μ. Τριανταφυλλίδη, Νεοελληνικὴ Γραμματικὴ, Ἱστορικὴ Εἰσαγωγή, Ἀθήνα 1938, σ. 236, Α. Tsopanakis, Essai sur la phonétique des parlers de Rhodes, Athen 1940, σ. 88, St. Karatzas, Etymologies Neohelléniques, Neophilologus 33 (1949) 249, G. Rohlf, Historische Grammatik der unteritalienischen Gräzität, München 1950, σ. 51, Α. Καραναστάση, Τὸ ἰδίωμα τῆς Ἀστυπαλαίας, Ἀθῆναι 1958 (Ἐπετηρὴς τοῦ Λεξικογραφικοῦ Δελτίου 8), σ. 108, σημ. 2, και 116, Α. Μ. Καραναστάση, Ἡ φωνητικὴ τῶν ἰδιωμάτων τῆς νήσου Κῶ, Ἀθῆναι 1963, σ. 52, Κ. Μηναῖ, Τὰ ἰδιώματα τῆς Κερπάθου, Ἀθῆναι 1970, σ. 50.

2. Πβ. Γ. Ψυχάρη, Μεγάλῃ Ρωμαϊκῇ Ἐπιστημονικῇ Γραμματικῇ, τόμος τρίτος, Ἀθῆναι-Paris 1937, σ. 348: «...ἀπὸ μιὰ ντοπιολογία, ὅπως τόσο συχνὰ τυχαίνει, κι ὅπως τόσο συχνὰ σημειώσα, ἕνας τύπος βγαίνει σεργιάνι δξω στὴν Κοινὴ ξαπλώνει και πάει...».

3. K. Dieterich, Untersuchungen zur Geschichte der griechischen Sprache, Leipzig 1898, σ. 86. Γιὰ τὴ μεσαιωνικὴ ἐποχὴ βλ. St. Psaltes, Grammatik per byzantinischen Chroniken, ἔ.ἀ., σ. 86, ὅπου και ἄλλη βιβλιογραφία.

4. Εἶδαμε ὅτι τὸ φαινόμενο τῆς τροπῆς τοῦ δ σὲ ρ στὴ Σίλλη τῆς Καπαδοκίας δ Ἀ. Παπαδόπουλος τὸ χαρακτηρίζει μεσαιωνικὸ, χωρὶς ὅμως νὰ μᾶς δίνει ἄλλες σχετικὲς πληροφορίες (Ἀθηνᾶ 46 [1935] 256: «Ἀγνωστον κατὰ ποῖον νόμον ἔγινεν ἡ τροπὴ αὕτη μαρτυρουμένη ἤδη ὡς μεσαιωνικὴ...»).

νόμενο τὸ ἀναφέρουν, ὅπως εἶπαμε, νεώτεροι ἐρευνηταὶ καὶ μόνο ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ περασμένου αἰώνα.

Ἄν ἡ ἔτυμολογία τόσο τοῦ νεοελλ. *κλαρί*, ὅσο καὶ τῶν τύπων *κλάριον*, *κλαρία* κλπ. τοῦ Ἑσυχίου ἀπὸ τὸν τύπο *κλαδάριον εἶναι σωστή, τότε ἔχουμε ἤδη ἀπὸ τὴ μεσαιωνικὴ τουλάχιστο ἐποχὴ μαρτυρία τῆς ἀποβολῆς δ ἀνάμεσα σὲ φωνήεντα.

3. Ἀπομένει λοιπὸν τᾶρα νὰ συσχετίσουμε τοὺς τύπους τοῦ Ἑσυχίου μὲ τὸ νεοελληνικὸ *κλαρί* καὶ νὰ δεχτοῦμε τὴν κοινὴ προέλευση ἀπὸ τοὺς τύπους *κλαδάριον καὶ *κλαδαράκι*, ὕστερα ἀπὸ τὴν ἀποβολὴ τοῦ δ ἀνάμεσα σὲ φωνήεντα, καθὼς πολὺ σωστά, ὅπως τονίσαμε, ὑποπεύθηκε ὁ Σκουβαράς.

Ἄς δοῦμε λοιπὸν ἓναν ἓναν τοὺς τύπους τοῦ Ἑσυχίου πῶς προῆλθαν μὲ τὸν τρόπο αὐτὸν ἀπὸ τὸν τύπο *κλαδάριον.

*κλαδάριον : ὡς ὑποκοριστικὸ τῆς ἀρχ. λ. *κλάδος*, ὅπως καὶ ἡ λ. *κλάδιον* καὶ στὰ νεώτερα χρόνια *κλαδίον*, ἀπ' ὅπου *κλαδί*. Μὲ τὴν ἀποβολὴ τοῦ δ προῆλθε ὁ τύπος **κλα'άριον*. Ἐδῶ πρέπει νὰ σημειώσουμε τὸ ἐξῆς: στὰ περισσότερα ἰδιώματα ὅπου εἶδαμε ὅτι παρουσιάζεται τὸ φαινόμενο τῆς ἀποβολῆς δ ἀνάμεσα σὲ φωνήεντα, ὅταν μετὰ τὴν ἀποβολὴ προκύψουν α ἄτονο καὶ α τονούμενο (αά), συνήθως τὰ δύο α δὲν συναϊροῦνται σὲ ἓνα. Ὡστόσο ἔχουμε καὶ περιπτώσεις ὅπου συναϊροῦνται, π.χ. *καλά* -*κα'ά* -*κά* (Φάρμακα), πβ. *τόσα δά* -*τόσα α* -*τοσά* (Κάρπαθος)¹. Ἔτσι ἀπὸ τὸ *κλαίριον προῆλθε κανονικὰ ὁ τύπος *κλάριον*. Ὁ τύπος αὐτός, τὸν ὁποῖον ἤδη, ὅπως εἶπαμε, τὸν συσχέτισαν μὲ τὸ νεοελληνικὸ *κλαρί* οἱ Γ. Χατζιδάκης καὶ Στ. Δραγούμης, βρίσκεται στὰ ἐξῆς χωρία τοῦ Ἑσυχίου:

1. *κλάριον* ἀμπελόφυτον (θὰ μιλήσουμε παρακάτω γιὰ τὴ σημασιολογικὴ σχέση τῶν δύο λέξεων) καὶ

2. *κλάριοι* κλάδοι. Νομίζω πῶς τὸ χωρίο αὐτὸ πρέπει τώρα νὰ διορθωθῇ σέ: *κλάριον* κλάδος ἢ *κλάρια* κλάδοι, γιὰ τὸ *κλάριοι* ὀδηγεῖ στὸ ἀμάρτυρο ἀρσενικὸ ἐπίθ. *κλαδάριοι*-*κλαδάριος*. Πβ. καὶ τὸ μοναδικό: *κλαδαρῶν* κλάδων τοῦ Ἑσυχίου ἐπίσης (βλ. παρακάτω).

Ἄπὸ τὸν τύπο λοιπὸν *κλάριον* (χωρὶς ἀστερίσκο)² προῆλθεν ὕστερα ἀναλογικὰ ὁ τύπος *κλαρίον*, ὅπως ἀπὸ τὸ *κλάδος* τὸ μεταγν. *κλάδιον* ἔγινεν ἀργότερα, ἄγνωστο πότε, *κλαδίον*, ἀπ' ὅπου τὸ νεοελλ. *κλαδί*, ἢ ὅπως ἀπὸ τὸ ἀρχ. *κλών* πού ἔγινε ὕστερα *κλώνος* ἔγινε τὸ *κλώνιον (σῶζεται

1. Βλ. Ν. Π. Ἀνδριώτη, Φαινόμενα συναλοιφῆς καὶ χασμωδίας, Ἑλληνικά 29 (1976) 11.

2. Ὅπως εἶδαμε ὁ Σκουβαράς σημειώνει ἀστερίσκο, ἐπομένως φαίνεται νὰ μὴ συνδέη τὸν τύπο μὲ τὸ *κλάριον* τοῦ Ἑσυχίου.

στὸ νεοελλ. τὰ κλώνια), ἀλλὰ και κλωνίον (πβ. ἐπίσης νεοελλ. κλωνί), ἢ ἀκόμα ὅπως ἀπὸ τὸ δένδρον ἔχουμε μεταγν. δένδριον-νεοελλ. δερτρὶ κλπ.¹

Και ὁ τύπος αὐτὸς κλαρίον βρίσκειται στὸ ἐξῆς λῆμμα τοῦ Ἑσυχίου: κλαρία· κληρία. κλήματα ἀμπελόφυλλα, ἢ χωρίων κληροί, γιὰ τὸ ὁποῖο μιλήσαμε ἤδη (εἶπαμε ὅτι πρόκειται γιὰ δυὸ λήμματα ποῦ συγχωνεύτηκαν: τὸ ἓνα: κληρία· χωρίων κληροί, ποῦ εἶναι σίγουρα τοῦ Ἑσυχίου, και τὸ ἄλλο: κλαρία· κλήματα, ἀμπελόφυλλα² ποῦ φαίνεται ὅτι εἶναι μεσαιωνικὴ προσθήκη).

Ἐδῶ ἔχουμε νὰ παρατηρήσουμε τὸ ἐξῆς: Ἀπὸ τὰ τρία σχετικὰ λήμματα ποῦ εἶδαμε μόνο τὸ ἓνα ἐπέξηγεῖ τὴ λ. κλάριον μετὰ τὴ λ. κλάδος. Τὰ ἄλλα δυὸ ἐξηγοῦν τὴ λ. μετὰ τίς λλ. κλήματα, ἀμπελόφυλλα και ἀμπελόφυτον, ἀναφέρονται δηλαδὴ ἀπὸ τὸν λεξικογράφου ἢ τὸν ἀντιγραφέα στὸ ἀμπέλι (τὸ φυτὸ ἢ τὰ φύλλα και τὰ κλήματα). Νομίζω ὅτι τὸ πρᾶγμα μπορεῖ νὰ ἐξηγηθῆ εὐκόλα, ἂν σκεφτοῦμε ὅτι ἀπὸ τὴν ἀρχαία ἐποχὴ ὡς «κατ' ἐξοχὴν» κλάδοι γιὰ τοὺς Ἑλληνας εἶναι τὰ κλαδιὰ τοῦ ἀμπελιοῦ, τὰ κλήματα. Ἐτσι τὸ ρῆμα κλαδεύω στοὺς ἀρχαίους Ἑλληνας εἶχε τὴ σημασία «ἀποκόπτω τοὺς περιττοὺς κλάδους»³ τοῦ ἀμπελιοῦ⁴, π.χ. θεορίζειν και τουγαῖν και κλαδεύειν Ἀρτεμίδωρος 1,51, πβ. ἐν ἀμπελῶνι φυτεύων, ἀρδεύων, κλαδεύων Γεωπονικὰ 3,14 κᾶ. Πβ. και τὸ νεοελληνικὸ δημοτικὸ δίστιχο:

ἀγάπησα νὰ ἔχω ζωὴ, μὰ γὰ ζωὴ δὲν ἔχω

σὰν κλήμα μετὰ κλαδεύοννε, και κλαδεμὸ δὲν ἔχω⁵

Ἐπίσης πρέπει νὰ σημειώσουμε ὅτι στὶς περιοχὲς ὅπου παρατηρεῖται τὸ φαινόμενο τῆς ἀποβολῆς ὀ ἀνάμεσα σὲ φωνήεντα, και ἰδίως στὰ νησιὰ ποῦ ἀναφέραμε, ἀφθονοῦν τὰ ἀμπέλια και ἐπομένως ὡς «κατ' ἐξοχὴν» κλαδιὰ πρέπει νὰ ἦταν τὰ κλαδιὰ τοῦ ἀμπελιοῦ. Τὴν ἀποψη αὐτὴ τὴν ἐνισχύει, νομίζω, ὁ τύπος κλαδούρα τῆς Θάσου, ὁ ὁποῖος σημαίνει: ἀπεριποίητο ἀμπέλι.⁶

1. Βλ. Γ. Χατζιδάκη, ΜΝΕ 2 (1907) 83. Πβ. Ε. Σκουβαρά, Ἰχνηλατώντας τίς λέξεις, ἔ.ᾶ., σ. 31.

2. Ἐτσι, δηλ. μετὰ κόμμα, γράφει τὸ λῆμμα και ὁ Στ. Δραγούμης, Ἄθηνᾶ 31 (1919) 87.

3. Βλ. πρῶχειρα στὸ Μέγα Λεξικὸν ὅλης τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης τοῦ Δ. Δημητράκου, στή λ. κλαδεύω.

4. Στὸ LSJ στή λ. κλαδεύω τὸ ρῆμα ἐρμηνεύεται ἀγγλικά: prune vines (=κλαδεύω ἀμπέλι). Πβ. κλαδᾶν ἀμπέλους φαθί, ἀλλὰ μὴ κλαδεύειν Φρόνιχος (Ἐκλ. ρημ. ἀττικῶν).

5. Βλ. Δ. Δημητράκου, Μέγα Λεξικὸν ὅλης τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης, ἔ.ᾶ., στή λ. κλαδεύω.

6. Δ. Δημ. Ε. Τομπάτση, Τὸ γλωσσικὸν ἰδίωμα τῆς Θάσου, Θεσσαλονίκη 1967, σ. 56.

Ἐπομένως τὸ λῆμμα τοῦ Ἑσυχίου: κλάρας· φοῖνιξ, τὸ δένδρον. Νομίζω πὼς ἐδῶ ἔχουμε τὸ μεγεθυντικὸ τοῦ κλάριον ἢ κλαρίον: ἡ κλάρα. Ἡ λέξις μπορεῖ νὰ σχηματίστηκε εἴτε ἀπὸ τὸ *κλαδάρα (μεγεθυντικὸ ἀπὸ τὸ κλαδιον-κλαδὶν καὶ τὴ μεσαιωνικὴ κατάληξι -άρα¹) μὲ ἀποβολὴ τοῦ δ: κλάρα-κλάρα, εἴτε ἀπὸ τὸ κλαριον-κλαρίν καὶ τὴ μεσαιωνικὴ κατάλ. -αρα: κλάρα. Τὸ ὅτι τὸ λῆμμα εἶναι στὴν αἰτιατικὴ τοῦ πληθυντικοῦ δὲν ἔχει καμιά σημασία, γιατί στὸν Ἑσύχιον εἶναι γνωστὸ ὅτι τὰ λήμματα βρίσκονται σὲ ὅλες τὶς πτώσεις καὶ ἀριθμούς². Ἐπίσης ὁ μεγεθυντικὸς τύπος κλάρα εἶναι ἐδῶ δικαιολογημένος, ἐφόσον πρόκειται γιὰ τὴ φοινικιά, τὴ χουρμαδιά (ὁ συγγραφεὺς ἐπεξηγεῖ σωστὰ πὼς πρόκειται γιὰ τὸ δέντρο καὶ ὄχι γιὰ τὸν φοῖνικα τὸ μυθικὸ πουλὶ κλπ.) ποὺ τὰ κλωνάρια τῆς (τὰ γνωστὰ ἀπὸ τὴν Καινὴ Διαθήκη βατὰ)³ εἶναι μεγάλα, καὶ ποὺ κατὰ τὸν Πολυδεύκη 1,244: καλεῖται δὲ καὶ ὁ κλάδος αὐτοῦ ὁμωνύμως φοῖνιξ.

Γιὰ τὸν τύπο τοῦ Otranto *klaro* = κλάδος πρέπει νὰ δεχτοῦμε τὴν παραγωγή του ἀπὸ κάποιον τύπο *κλάδαρος, μεγεθυντικὸ τοῦ κλάδος (ποὺ μὲ ἀποβολὴ τοῦ δ *κλάαρος ἔγινε *κλάρος κανονικά). Ὁ Rohlf s μαρτυρεῖ ἀποβολὴ μεσοφωνηεντικοῦ δ ἀπὸ τὴν περιοχὴ αὐτή⁴.

Ἀξιοσημείωτο ἀκόμα εἶναι καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι στὸν Ἑσύχιον ἀναφέρεται καὶ τὸ λῆμμα: κλαδαρῶν· κλάδων, τὸ ὁποῖο τὸ σημείωσα ἤδη. Εἶναι τὸ μοναδικὸ λῆμμα στὸν Ἑσύχιον παράγωγο τῆς λ. κλάδος μὲ κατάληξι ποὺ περιέχει -αρ- (-αρός, -όν ἢ -άριον;), ἀλλὰ δὲν ἔχουμε ἀποβολὴ τοῦ μεσοφωνηεντικοῦ δ. Ἡ γενικὴ λοιπὸν κλαδαρῶν μᾶς ὀδηγεῖ φυσικὰ σὲ ὀνομαστικὴ ἐνικὸν κλαδαρός ἢ κλαδαρόν. Λέξις κλαδαρός μαρτυρεῖται βέβαια ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα, ἀλλὰ δὲν σημαίνει κλάδος. Εἶναι ἐπιθετὸ καὶ σημαίνει: εὐθραυστος (ἀπὸ κραδαρός, πβ. κραδαίνω· βλ. λῆμμα κλαδαρός στὸ LSJ, στὸν Sophocles κ.ά.)⁵. Γιὰ τὸν λόγο αὐτὸν νομίζω ὅτι καὶ τὸ λῆμμα αὐτὸ πρέπει νὰ διορθωθῇ σέ: κλαδαρίων· κλάδων, ἀπὸ

1. Ὅτι ἡ κατάληξι -άρα εἶναι μεσαιωνικὴ, βλ. Ducange στὴ λ. τρομάρα. Τὴν πληροφορία τὴ χρωστῶ στὸν κ. Κ. Μηναῖ.

2. Π.χ. ἐμεῖο· ἐμοῦ, κεράμω· πίθω, θεσμόν· θεῖον νόμον, κάμμορε, θημωναί· οἱ σωροὶ καλύκων· μικρῶν ῥόδων, μεταπλομένοισι, κομάρους· τὰς ἐρυθρὰς καρίδας κ.ά.

3. Κ. Διαθήκη, Ἰωάνν. 12, 13 ἔλαβον τὰ βατὰ τῶν φοινίκων καὶ ἐξῆλθον εἰς ὑπάντησιν αὐτῷ. Πβ. καὶ τὴ νεοελλ. ἔκφρασι: μετὰ βατῶν καὶ κλάδων = μὲ κάθε ἐπισημότητα.

4. G. Rohlf s, Historische Grammatik der unteritalienischen Gräzität, ἔ.ά., σ. 51.

5. Ὁ Ε. Σκουβαράς, στηριγμένος στὴ φράσι κλαδαρός ὄφεις, ποὺ ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν Κλήμεντα τὸν Ἀλεξανδρέα (βλ. πρόχειρα στὸ Δ. Δημητράκου, Μέγα Λεξικόν, ἔ.ά., στὴ λ. κλαδαρός) προσπάθησε νὰ ἐτυμολογήσῃ ἀπὸ τὸ κλαδαρός τὸ νεοελληνικὸν γλαρός μὲ τὸν ἴδιο τρόπο τῆς ἀποβολῆς μεσοφωνηεντικοῦ δ. Ἀφῆνε ὅμως ἀνεξήγητη τὴν τροπὴ τοῦ κλ- σὲ γλ-. Βλ. Ε. Σκουβαράς, Ἰχνηλατώντας τὶς λέξεις, ἔ.ά., σ. 20. Τὸ ἴδιο φαινόμενο χρησιμοποίησε προηγουμένως καὶ ὁ St. Karatzas, (Neophilologus 33 [1949] 239-240, πβ. καὶ Λεξικογραφί-

*κλαδάριον, ὡς ὑποκορ. τοῦ κλάδος, ποὺ ἔχασε νωρὶς τὴν ὑποκοριστικὴ του σημασία (γιαυτὸ καὶ δὲν ἐρμηνεύεται μὲ ὑποκοριστικὸ), ὅπως ἐγίνε καὶ μὲ ἄλλα σὲ -άριον, -άρι οὐσιαστικά¹ (ἀπόδειξη καὶ ὁ νέος ὑποκορισμός του : κλαδαράκι).

Πρέπει, νομίζω, νὰ ἀναφέρω τέλος καὶ τὴν ἀκόλουθη περίπτωση : Ὑπάρχει ἡ πιθανότητα, ἀπὸ τὸν τύπο κλαδαράκι, ποὺ ὅπως εἶδαμε μαρτυρεῖται ἤδη ὡς μεσαιωνικὸς, νὰ προῆλθε τύπος *κλα'αράκι κατὰ τὸν ἴδιον τρόπο, μὲ ἀποβολὴ δηλαδὴ μεσοφωνηεντικοῦ δ, ὁπότε μὲ συναίρεση καὶ πάλι τῶν δυὸ (ἄτονων αὐτῇ τῇ φορᾷ) α² νὰ εἶχαμε τὸν τύπο κλαράκι (=κλαδαράκι, μικρὸ κλαδί). Καὶ πάλι ὁ τύπος αὐτὸς μποροῦσε νὰ γίνῃ ἡ ἀφετηρία τοῦ σχηματισμοῦ τοῦ νεοελλ. κλαρί κατὰ τὸ σχῆμα : κλαδάκι-κλαδί, ἐπομένως καὶ : κλαράκι-κλαρί. Πβ. καὶ τὸν ἀνάλογο σχηματισμὸ στὶς περιπτώσεις : λουμάκι (ὑποκορ. τοῦ ἀρχ. λειμάξ-*λειμάκιον)³ -λουμί (Κίμωνος)⁴ καὶ τσαρδάκι (ἀπὸ τὸ τουρκικὸ cardak)⁵ -τσαρδί (κοινὸ νεοελληνικὸ).

Προϋπόθεση ὡστόσο τοῦ σχηματισμοῦ αὐτοῦ εἶναι ἡ ἐξῆς : Οἱ τύποι κλαδαράκι (λόγιος τύπος *κλαδαράκιον) καὶ κλαράκι (λόγιος τύπος *κλαράκιον) πρέπει νὰ εἶναι παλαιότεροι τῶν μεσαιωνικῶν ἐπίσης ἀλλὰ λόγιων τύπων κλάριον, κλαρίον, κλαρία κλπ., ποὺ βρίσκονται στὸν Ἡσύχιον. Ἄν ὅμως αὐτοὺς τοὺς λόγιους τύπους τοῦ Ἡσυχίου τοὺς παραγάγουμε ἀπὸ ἀντίστοιχους λόγιους : *κλαδαράκιον -*κλαράκιον, τότε σκοντάφτουμε στὴν περίπτωσιν πὼς εἶναι κάπως ἀπίθανο νὰ ἔχουμε ἀποβολὴ τοῦ μεσοφωνηεντικοῦ δ (διαλεκτικὸ μεσαιωνικὸ φινόμενον) σὲ λόγιον τύπο : κλαδαράκιον, ὥστε τὰ προέβη ἐπειτα ὁ λόγιος ἐπίσης τύπος : κλαράκιον καὶ ὕστερα νὰ σχηματιστῇ τὸ κλαρίον κλπ. κατὰ τὸ σχῆμα : κλαδάκιον-κλαδίον — κλαράκιον-κλαρίον.

Στὴν περίπτωσιν αὐτῇ νομίζω ὅτι οἱ τύποι κλαρίον, κλαρία κλπ. τοῦ Ἡσυχίου μόνο μὲ ἓναν τρόπο μποροῦν νὰ δικαιολογηθοῦν. Νὰ θεωρηθοῦν λόγια ἀπόδοση ἀπὸ τὸν Ἡσύχιον ἢ ἀπὸ τὸν μεσαιωνικὸ ἀντιγραφέα τῶν ἀντίστοιχων μεσαιωνικῶν διαλεκτικῶν τύπων κλαρί-ν, κλαριά κλπ.

κὸν Δελτίον 9 [1963] 48-49) γιὰ νὰ ἐτυμολογήσῃ τὸ νεοελλ. ἰδιωματικὸ βλαρός (=βραστερός, τρυφερός), ἀπὸ τὸ ἀρχ. ἐπιθ. βλαδαρός (= πλκδαρός, μαλακός) (βλαδαρός-βλααρός-βλαρός). ('ΟΝ. Ἄνδριώτης πρᾶπέμπεϊ ἐδῶ στὸ Ἐτυμολογικὸ Λεξικὸ τῆς Κοινῆς Νεοελληνικῆς, στὸ λῆμμα γλαρός, πιθανῶς ἀπὸ παραδρομῆ).

1. Πβ. π.χ. πολλὰ νεοελλ. οὐς. σὲ -άρι : κριάρι, μοσχάρι, πιθάρι, σιτάρι, φεγγάρι ποὺ ἀπὸ καιρὸ ἔπαυσαν νὰ εἶναι ὑποκοριστικά καὶ γικυτὸ πῆραν ξανά τὴν ὑποκοριστικὴ κατάληξη -άκι (μοσχάρακι, φεγγαράκι κλπ.).

2. Βλ. Ν. Π. Ἄνδριώτης, Φαινόμενα συναλοιφῆς κλπ. Ἑλληνικά 29 (1976).

11. Π.χ. ἀγαθός-ἀαθός-ἀθός (Μάνη) κᾶ. Πβ. καὶ St. Caratzas, ἔ.ἀ. 240.

3. Ν. Π. Ἄνδριώτης, Ἐτυμολογικὸ Λεξικὸ κλπ. ἔ.ἀ., στή λ. λουμάκι.

4. Κιμωλιακά Α' (Ἄθῆναι 1970) 241.

5. Ν. Π. Ἄνδριώτης, Ἐτυμολογικὸ Λεξικὸ κλπ. ἔ.ἀ., στή λ. τσαρδάκι.